

РЕЦЕПЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ Е-ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Верлос Н.В., к.ю.н, доцент

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
verlos79@gmail.com*

У статті досліджуються актуальні проблеми рецепції європейських стандартів електронної демократії в контексті активного процесу конституційно-правового реформування в цьому напрямі.

У процесі дослідження визначено, що теоретико-методологічні та концептуальні засади трансформаційних процесів, що охопили Україну останнім часом, змушують поглянути на побудову сучасної державності крізь призму необхідності подальшого розвитку та якісно оновленого розуміння передусім інститутів безпосереднього народовладдя шляхом рецепції європейських стандартів е-демократії.

Ключові слова: е-демократія, е-парламент, е-законодавство, е-правосуддя, е-медіація, е-вибори, е-референдум, е-ініціативи, е-голосування, е-консультації, е-петиції, передвиборча е-агітація, е-опитування.

РЕЦЕПЦИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ СТАНДАРТОВ Е-ДЕМОКРАТИИ В УКРАИНЕ: КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Верлос Н.В.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
verlos79@gmail.com*

В статье исследуются актуальные проблемы рецепции европейских стандартов электронной демократии в контексте активного процесса конституционно-правового реформирования в этом направлении.

В процессе исследования установлено, что теоретико-методологические и концептуальные основы трансформационных процессов, охвативших Украину в последнее время, заставляют взглянуть на построение современной государственности сквозь призму необходимости дальнейшего развития и качественно обновленного понимания прежде всего институтов непосредственного народовластия путем рецепции европейских стандартов электронной демократии.

Ключевые слова: е-демократия, е-парламент; е-законодательство, е-правосудие, е-медиація, е-выборы, е-референдум, е-инициативы, е-голосование, е-консультации, е-петиции, передвиборная е-агитация, е-опрос.

RECEPTION OF EUROPEAN STANDARDS OF E-DEMOCRACY IN UKRAINE: CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECTS

Verlos N.V.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovsky, 66, Zaporizhzhia, Ukraine
verlos79@gmail.com*

The article researches topical issues of European standards of reception of e-democracy in the context of an active process of constitutional and legal reform in this area.

In research determined that the theoretical, methodological and conceptual bases of the transformation processes that recently gripped Ukraine forced to look at building a modern statehood through the prism of the need to further develop and properly renewed understanding above all of institutions of direct democracy by reception of the European standards of e-democracy.

According the Recommendations of the Council of Europe on e-democracy, it encompasses: 1) e-parliament; 2) e-legislation, 3) e-justice, 4) e-mediation (pre-trial dispute resolution), 5) e-environment (ecology), 6) e-election, 7) e-referendum, 8) e-initiative, 9) e-voting, 10) e-consultation, 11) e-petitions, 12) e-campaigning, 13) e-surveying.

Reception of electronic democracy model is modelled in this tutorial and its active implementation in the Ukrainian legislation is really a promising area of our country, but the attention should be paid to the fact that gradually introducing of some tools of e-democracy should be very careful and reasonable in order not to trigger these negative legal phenomena as "legal deculturation", "legal annihilation" and "legal mutation". Because the mindless copying of the law of foreign countries without considering the peculiarities of mentality, traditions, customs, culture (including legal) can lead to completely opposite result.

Reception by Ukraine of the European standards on e-democracy is already happening and gradually some elements implement into the national legislation. Experience of foreign countries, with appropriate adaptation to local conditions, can and should be used for development of the institution of e-democracy in Ukraine. Among the promising proposals needed to resolve this problem, the following can be specified: 1) standardize legislation with the foreseen possibility of use of e-democracy tools; 2) develop a mechanism to provide e-services to the public; 3) improve legislation (including at the highest constitutional level) in the sphere of information relations, particularly the order of responsibility for the relevant violations; 4) regulate the order and terms of on-line public consultation on critical issues (e.g. in form of a consultative referendum) and gradually apply measures for the implementation of other forms of e-democracy in accordance with the recommended European standards.

Key words: e-democracy, e-parliament; e-legislation, e-justice, e-mediation, e-elections, e-referendum, e-initiative, e-voting, e-consultation, e-petition, e-campaigning, e-surveying.

Стрімкі темпи науково-технічного прогресу в усіх сферах життєдіяльності суспільства не можуть не впливати на практику державного будівництва як в Україні, так і в світі. Зростання та широке застосування інформаційно-комунікативних технологій усіма верствами населення сьогодні є глобальною тенденцією світового розвитку.

Останнім часом у світі створюються технологічні передумови для модернізації інституту народовладдя шляхом запровадження якісно оновлених демократичних процедур. Звісно, конституційне право не може не реагувати на зазначені процеси відповідним чином, адже «конституційність» як правовий феномен існує у нерозривній єдності з правовою природою сучасної демократії. Дійсно, демократія в сучасному її розумінні вимагає конституційно-правового реформування із одночасним запровадженням більш еластичних форм ідентифікації громадян. Але для цього необхідно створити відповідне нормативне підґрунтя активної соціально-політичної взаємодії між громадянами та інститутами публічної влади.

Саме проголошений курс зовнішньої політики на євроінтеграцію з орієнтацією на фундаментальні демократичні цінності європейської культури змушує посилити увагу до необхідності реформування конституційного законодавства в цьому напрямку. А тому рецепція е-демократії в процесі конституційно-правової модернізації може стати незамінним інструментарієм у становленні України як демократичної, незалежної, соціальної, правової держави. Отже, обрана тема дослідження в сучасних умовах державотворення в Україні є досить актуальною і потребує ґрунтового дослідження.

Загальнотеоретичні концепції електронної демократії розглядалися у працях зарубіжних вчених, а саме З. Бжезинського, Д. Белла, Р. Катца, М. Кастельса, Й. Масуда, Ф. Махлупа, М. Пората, Т. Стоунера, Е. Тоффлера та ін. Серед вітчизняних вчених проблеми електронної демократії досліджували О. Семенченко, К. Вознюк, Н. Драгомирецька, О. Загаєцька, О. Загвойська, Т. Камінська, А. Камінська, В. Ключевський, К. Линьов, І. Лопушинський, М. Міхальова, Я. Олійник, Н. Павлютенко, М. Пасічник, А. Семенов, К. Синицький, О. Дубас, П. Клімушин, А. Серенок та ін.

Метою статті є дослідження актуальних проблем рецепції європейських стандартів електронної демократії в контексті активного процесу конституційно-правового реформування в цьому напрямі.

Терміни «електронна демократія», «мережева демократія», «кібердемократія», «віртуальна демократія», «веб-демократія», «комп'ютерна демократія», «цифрова демократія» тощо починають запроваджуватись і активно вживатись наприкінці ХХ століття, особливо в країнах із розвиненими інформаційно-комунікативними технологіями. Звісно, з поступовим проникненням інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери суспільної життєдіяльності виникають і спрощуються процеси управління, документообігу в органах публічної влади, розвивається діалог між владою та громадянським суспільством в онлайн-режимі. Тому з розвитком електронної демократії публічна влада отримує змогу більш активно реагувати на потреби громадян, а громадяни, у свою чергу, брати участь в управлінні державними та місцевими справами.

У 2006 р. Рада Європи навіть створює спеціальний Комітет з електронної демократії (САНДЕ), який грає роль міждержавної робочої групи; його членами є представники 47 держав – членів Ради Європи, інших міжнародних організацій, зокрема ЄС, ОБСЄ, ООН, а також комітетів Ради Європи.

У 2009 р. було ухвалено Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec (2009)1 державам – учасникам Ради Європи з електронної демократії, у яких, крім іншого, країнам-учасникам пропонується розглянути можливість використання засобів електронної демократії для посилення народовладдя, демократичних інститутів і процесів; розглянути і впровадити електронну демократію за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) [1].

У Рекомендаціях Ради Європи суттєво розширюються та визначаються такі сектори (напрями) е-демократії: 1) е-парламент; 2) е-законодавство, 3) е-правосуддя, 4) е-посередництво (е-медіація) (досудове вирішення спорів), 5) е-навколишнє середовище (екологія), 6) е-вибори, 7) е-референдум, 8) е-ініціативи, 9) е-голосування, 10) е-консультації, 11) е-петиції, 12) передвиборча е-агітація, 13) е-опитування.

Рецепція моделі електронної демократії змодельована в цих рекомендаціях, а активна її імплементація в українське законодавство дійсно є перспективним напрямом розвитку нашої

держави. Але варто зважати на те, що поступово запроваджувати окремі інструменти е-демократії необхідно вкрай виважено і помірковано, щоб не викликати появу таких негативних правових явищ, як «правова декультурація», «правова анігіляція» та «правова мутація», тому що бездумне копіювання норм права зарубіжних країн без урахування особливостей менталітету, традицій, звичаїв, культури (у тому числі правової) може привести до абсолютно протилежного результату.

Рецепція Україною європейських стандартів е-демократії вже відбувається, і поступово окремі елементи імплементуються в національне законодавство. Так, вітчизняні вчені, а саме С.Г. Соловійов і В.Г. Даниленко [2, с. 10, 11], пропонують ділити процес становлення е-демократії в Україні на кілька етапів.

I етап (2000-2001 рр.) пропонується визначати як підготовчий, це становлення найбільш загальних аспектів використання сучасних ІКТ, формування необхідного ґрунту для подальших дій держави в цьому напрямі.

II етап (2002-2003 рр.) безпосередньо пов'язують з формуванням механізмів електронного уряду в Україні, що мало на меті підвищення прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, поліпшення інформованості громадян щодо діяльності цих органів та активізації зворотного зв'язку між владою і суспільством за допомогою мережі Інтернет.

Відлік цього етапу умовно можна вести від Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів законодавчої влади» (від 4 січня 2002 р. 3-2002п), якою затверджено «Порядок оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади».

III етап почався в 2003 р. ухваленням Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» (від 24 лютого 2003 р. № 208) і триває досі.

Унаслідок зазначених та інших заходів сьогодні можна констатувати, що в Україні кожен орган державної влади має офіційний сайт, на якому розміщується інформація про діяльність, оприлюднюються Закони та інші нормативні акти, а також обговорюються найбільш важливі для держави законопроекти. Проводяться міжрегіональні онлайн-конференції з найбільш важливих питань державного будівництва.

Нормативне визначення е-демократії закріплюється у Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні 2013 р. Відповідно до цієї Стратегії під електронною демократією розуміється форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [3].

Отже, спробуємо розглянути окремі інститути е-демократії, що рекомендовані Радою Європи, та визначити проблеми, що виникають на шляху їх рецепції вітчизняною правовою системою.

Як зазначається у Рекомендаціях, е-парламент – це використання ІКТ зборами представників, тобто парламентом, парламентарями, адміністративним персоналом, для виконання своїх завдань, особливо з метою активного залучення громадян. Електронний парламент належить до законодавчих, дорадчих і дискусійних зборів на міжнародному, державному, регіональному та місцевому рівнях. Рецепція цієї форми е-демократії передбачає залучення великої кількості зацікавлених сторін (стейкхолдерів): членів парламенту, адміністративного персоналу, виборців, громадян, ЗМІ. Е-парламент використовує також інші сектори е-демократії: е-законодавство, е-голосування, е-петиції, е-консультації. До того ж він може забезпечити найкращу поінформованість і вдосконалене здійснення комунікації з учасниками, службовцями, а також контакт із громадськістю, чим, власне, і забезпечуватиметься транспарентність публічної влади.

Досить близьким за змістом до сектору е-парламенту є е-законодавство – використання ІКТ для коментування, обговорення, складання, структурування, форматування, відправлення, виправлення, голосування та видання законів, що ухвалені парламентом. Електронне законодавство робить законодавчі процедури більш прозорими, вдосконалює зміст законодавства, забезпечує доступ до законодавства і тим самим вдосконалює знання законів серед громадян.

В Україні для забезпечення цих форм е-демократії (е-парламенту та е-законодавства) існує офіційний сайт Верховної Ради – парламенту України, на якому опубліковуються усі події, що відбуваються,

законодавча та законопроектна діяльність, результати голосування, діяльність депутатського корпусу та ін. Офіційний сайт розроблявся з 1994 р., але активно починає функціонувати з 2008 р., хоча Положення «Про веб-сайт Верховної Ради України у глобальній інформаційній мережі Інтернет» затверджене ще у травні 2001 р. Сьогодні організація діяльності сайту відбувається на підставі Розпорядження голови ВРУ «Про веб-ресурси Верховної Ради України» від 19 травня 2015 р. [4]. Тому існування офіційного сайту парламенту є необхідною складовою е-демократії, адже він забезпечує прозорість законотворчої діяльності Верховної Ради України, громадського обговорення законопроектів і взагалі спрощує доступ громадян до законодавчої бази.

Наступною формою е-демократії є е-правосуддя – це використання ІКТ в реалізації правосуддя усіма зацікавленими особами в юридичній сфері з метою підвищення ефективності та якості судових послуг. До нього входить електронне спілкування та обмін даними, а також доступ до інформації судового характеру. Така судова влада є ключовим компонентом демократії, а головною метою е-правосуддя є підвищення ефективності судової системи та якості правосуддя.

Україна досить ефективно сприйняла інститут е-правосуддя. Так, відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. [5] запроваджується електронний сервіс Єдиний державний реєстр судових рішень, який є автоматизованою системою збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень, яким забезпечується відкритість діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованість судових рішень і сприяння однаковому застосуванню законодавства.

Поступово відбувається рецепція інституту електронної форми звернення та петиції, який існує, наприклад, в уряді Великобританії (де е-петицію можна направити безпосередньо прем'єр-міністру) або парламенті Шотландії (де розроблена і впроваджена операційна система дозволяє офіційно ініціювати звернення громадян, збирати підписи і направляти їх в парламент online), які змогли це електронне право адаптувати до онлайн-світу.

Також внаслідок загальної тенденції розвитку е-демократії 2 липня 2015 р. був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного обігу та електронної петиції» [6]. Згідно з цим Законом громадяни можуть звернутися до Президента України, Парламенту, Кабінету Міністрів України, органів місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вони адресовані, або через веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Сервіс е-петиції вже активно функціонує на веб-сайтах Президента України, Верховної Ради України.

На місцевому рівні сервіс е-петицій запровадили лише деякі міста (Київ, Львів Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Ірпінь, Кривий Ріг та ін.), хоча зараз поступово реалізується проект «Єдина система місцевих петицій» як один із напрямів Єдиної системи громадських ініціатив у межах програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP), що фінансується Швейцарською Конфедерацією та виконується фондом «Східна Європа», фондом InnovaBridge у партнерстві з Державним агентством з питань електронного врядування [7].

Створення системи громадських ініціатив – один із компонентів програми EGAP. Цільовими регіонами програми є Вінницька, Волинська, Дніпропетровська та Одеська області. Програма, що реалізовуватиметься у 2015-2019 рр., спрямована на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, що допомагатимуть вдосконалювати якість урядування, покращити взаємодію влади та громадян і сприятимуть розвитку соціальних інновацій в Україні. Серед головних завдань програми – формування та впровадження кращих стандартів е-урядування та інноваційних практик, які покращують якість послуг і доступ до інформації для громадян, підвищення прозорості та підзвітності органів влади завдяки застосуванню ними нових технологій, зміцнення ролі громадянського суспільства та просування е-демократії. Програма також сприятиме інклюзивному діалогу щодо формування політики е-врядування та е-демократії, який бере до уваги інтереси та потреби регіонів.

Досить важливою формою е-демократії є е-вибори, е-референдум, е-ініціативи, що передбачають використання ІКТ у зазначених політичних заходах на одній чи декількох стадіях їх здійснення, а також е-голосування, що передбачає використання ІКТ на виборах чи референдумах, як мінімум для підрахунку голосів.

Сьогодні системи прямого електронного голосування застосовуються в Бельгії, Бразилії, Індії, Венесуелі, США та інших країнах. Процес голосування проходить за кошти кандидата або партії, а результати відбиваються на сенсорному екрані електронної системи, встановленої на виборчій дільниці. За умови застосування цієї системи немає потреби в друкованих бюлетенях для голосування. Дані ходу голосування розміщуються на локальному носії або передаються на центральний сервер по шифрованих каналах. Наприклад, у Бельгії кожен голос реєструється одночасно на локальному носії та паперовому чеку, який опускається в урну для дублювання даних електронної системи на випадок виходу з ладу [8].

У країнах Європи постійно відбуваються спроби запровадити е-вибори (Іспанія, Італія, Португалія, ФРН, Естонія, Ірландія та ін.), але спроби радикально і остаточно змінити усталену систему формування органів влади поки що не увінчалися успіхом. Хоча в перспективі зазначені форми народовладдя сприятимуть більшій прозорості, ефективності, мобільності проведення виборчих кампаній для формування органів публічної влади, до того ж це суттєво скоротить витрати на фінансування виборчого процесу.

Рецепція е-виборів як перспективної форми народовладдя в Україні має як багато переваг, так і безліч недоліків. Дійсно, у процесі пошуку оптимальної виборчої системи, яка б найточніше відображала і враховувала думку громадян під час формування органів публічної влади, більшість політиків і вчених схилиються до пропорційної виборчої системи з відкритими списками, яка є найбільш демократичною, але досить складною у підрахунку результатів.

У такому разі застосування інформаційних технологій, з одного боку, значно спростить підрахунок результатів голосування і скоротить можливість впливу на членів виборчих комісій. З іншого боку, у разі несанкціонованого проникнення в виборчу систему буде досить просто фальсифікувати результати виборів і складно оскаржити результати в суді. Також в Україні на заваді запровадженню е-виборів (як і е-референдумів) стоїть той факт, що не кожен потенційний виборець має навички поводження з інформаційно-комунікативними технологіями, що, у свою чергу, або знизить кількість бажаючих взяти участь у виборах, або буде сприяти порушенню принципу таємного голосування (або рівності). Тому для рецепції інституту е-виборів Україні ще необхідно удосконалювати законодавство, розвивати інформаційні технології, відновлювати кредит довіри до влади і підвищувати комп'ютерну грамотність населення.

У Рекомендаціях Ради Європи наголошується на необхідності запровадження й інших форм е-демократії, які в Україні ще тільки починають зароджуватись.

Так, е-медіація визначається як використання ІКТ для пошуку способів вирішення спорів без фізичної присутності суб'єктів конфлікту. Е-засоби, власне, і є посередниками. Проте у вітчизняному суспільстві лише починає формуватися думка про необхідність і важливість медіації як досудової форми мирного вирішення спорів (зокрема, існує кілька законопроектів, які так і не були ухвалені парламентом), не говорячи вже про запровадження е-медіації.

Е-навколишнє середовище запроваджується з метою використання ІКТ для оцінки та захисту навколишнього середовища, планування просторового розвитку, сталого та безпечного використання природних ресурсів на основі участі громадян у прийнятті рішень. Звісно, екологічні проблеми є глобальною загрозою людству, і для подолання негативних наслідків поступового руйнування навколишнього середовища варто активно залучати громадськість до прийняття рішень у цій сфері. Проте в Україні екологічним проблемам взагалі приділяється мало уваги, а тому слід звернути увагу на нагальній потребі та необхідності запровадження сервісу «е-навколишнє середовище» для того, щоб публічна влада за допомогою небайдужої громадськості мала змогу бачити реальну ситуацію в сфері екології, зокрема вчасно виявляти порушників і вживати відповідні заходи для подолання екологічно несприятливих наслідків.

Серед важливих форм е-демократії можна назвати е-консультацію, е-ініціативу, е-опитування, але вони ще потребують переосмислення (і з боку влади, і з боку громадськості) необхідності та важливості запровадження в практику державотворення. Так, е-консультація є електронним способом збору даних щодо думок/позицій певних стейкхолдерів, громадськості відносно питань публічної політики. Консультація не передбачає обов'язок відповідальної особи приймати рішення у рекомендований спосіб. Існує чимало форм е-консультацій: формальні/неформальні, регульовані громадськістю чи владою, нерегульовані тощо.

Е-ініціативи дають громадянам можливість висловлювати свої пропозиції засобами ІКТ і таким чином впливати на формування порядку денного публічної політики.

Е-опитування дає змогу дізнатися думки громадян електронними засобами за випадковою чи цільовою вибіркою. Як правило, громадянам пропонується питання та варіанти відповідей.

Перераховані форми е-демократії є важливим інструментом у процесі прийняття важливих політичних рішень як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні, але на заваді запровадженню таких форм народовладдя насамперед стоїть зневіреність громадян у публічній владі, соціальна апатія, правовий нігілізм, недостатня ІКТ-розвиненість тощо. Хоча, якщо б влада мала змогу оперативно дізнаватись думку громадськості перед прийняттям важливих рішень, а найважливіше, дослухалась би до неї, це б дійсно сприяло розвитку демократії та ефективній соціально-політичній взаємодії влади та громадян.

І нарешті, е-передвиборча агітація є використанням ІКТ для заохочення громадян взяти участь у виборчих чи інших політичних компаніях, призначених прямо чи опосередковано впливати на формування чи впровадження політики. Політичні е-компанії пов'язані насамперед із виборчими е-кампаніями. В Україні політичні е-кампанії відбуваються із залученням соціальних мереж, електронних ЗМІ, блогів політиків та інші. Проте відсутність чіткої нормативної регламентації порядку ведення передвиборчої е-агітації та відповідальності за порушення в цій сфері спричиняють скоріше негативні наслідки такої е-агітації, ніж заохочення громадськості брати участь у виборах.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, можна констатувати, що теоретико-методологічні та концептуальні засади трансформаційних процесів, що охопили Україну останнім часом, змушують поглянути на побудову сучасної державності крізь призму необхідності подальшого розвитку та якісно оновленого розуміння перш за все інститутів безпосереднього народовладдя шляхом рецепції європейських стандартів е-демократії. Для цього необхідно насамперед здійснювати поступове формування в Україні якісно оновленого диджитального (цифрового) суспільства з активною громадянською позицією.

Досвід зарубіжних країн за належної адаптації до вітчизняних умов можна і потрібно використовувати для розвитку інституту е-демократії в Україні. Серед необхідних перспективних пропозицій щодо розв'язання цієї проблеми можна вказати такі: 1) уніфікувати законодавство з передбаченою можливістю використання засобів е-демократії; 2) розробити механізм надання е-послуг населенню; 3) удосконалити законодавство (у тому числі на найвищому, конституційному, рівні) у сфері інформаційних відносин, а особливо порядок відповідальності за відповідні порушення; 4) нормативно врегулювати порядок і терміни проведення онлайн-консультацій з громадськістю з найважливіших питань (наприклад, у формі консультативного референдуму) і поетапно здійснювати заходи для запровадження інших форм е-демократії відповідно до рекомендованих європейських стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рекомендации Комитета министров Совета Европы CM/Rec(2009)1 государствам – участникам Совета Европы по электронной демократии и пояснительная записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://idemocracy.ru/projects/стандарты/42-ec2009edem.html>.
2. Соловійов С. Проблеми розвитку електронної демократії в умовах модернізації державного управління України : наукова розробка / С. Соловійов, В. Даниленко. – К. : НАДУ, 2012. – 68 с.
3. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p/page>.
4. Про веб-ресурси Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради від 19.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/699/15-pr>.
5. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>.

6. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/577-19/paran2#n2>.
7. Єдина система громадських ініціатив [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://initiativ.e-dem.in.ua/>.
8. Шалимов А. Электронные выборы как способ перехода к демократии / А. Шалимов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reformi.org.ua/post/64>.

REFERENCES

1. “Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member States of the Council of Europe on electronic democracy (e-democracy) and Explanatory memorandum”, available at : <http://idemocracy.ru/projects/стандарты/42-ec2009edem.html>.
2. Solovyov, S.G. and Danilenko, V.G. (2012), *Problemy rozvytku elektronnoyi demokratiyi v umovakh modernizatsiyi derzhavnoho upravlinnya Ukrainy: nauk. rozrobka* [Problems of electronic democracy development in terms of modernization of state administration of Ukraine : scientific research results], NADU, Kyiv, Ukraine.
3. “On Approval of Strategy of Development of Information Society in Ukraine” : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on 15.05.2013, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p/page>.
4. “On Web-Resources of the Verkhovna Rada of Ukraine” : Decree of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine on 19.05.2005, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/699/15-pr>.
5. “On Access to Judgments” : Law of Ukraine on 22.12.2005, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>.
6. “On Amendments to the Law of Ukraine "On Addresses of Citizens" about Electronic Address and Online Petition”, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/577-19/paran2#n2>.
7. “Single system of citizens’ initiatives”, available at : <http://initiativ.e-dem.in.ua/>.
8. Shalimov, A. “Electronic elections as a way to transition to democracy”, available at : <http://reformi.org.ua/post/64>.

УДК 342.722.1

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Журавльова Г.С., к.ю.н., доцент

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
zhuravlyovaganna@ukr.net*

На основі наукової літератури і чинного законодавства України та зарубіжних країн розкриваються окремі аспекти гендерної ідентичності та рівності. Особлива увага приділяється питанням гендерної ідентичності, зокрема його правові та соціальні аспекти стосовно ЛГБТ-спільноти.

Ключові слова: гендерна ідентичність, дискримінація, ЛГБТ, права людини, принцип рівності, трансгендер.

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПОНИМАНИЯ ПРИНЦИПОВ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Журавлева А.С.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
zhuravlyovaganna@ukr.net*

На основе научной литературы и действующего законодательства Украины и зарубежных стран раскрываются отдельные аспекты гендерной идентичности и равенства. Особое внимание уделяется